

म.भा.टी.

॥२८३॥

अशरीरः स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरैर्विरहितः नलिप्यतिनलिप्यते आकाशइवघटांतर्गतैर्देवैर्दत्तत्वादिभिर्गत्यादिभिर्वा ॥ ३ ॥ अस्यतटस्थतांवारयति ममेति अंतरात्मापिन्यासः उपाध्यभिनिवेशात् ॥ ४ ॥ अयमेवविश्वरूपइत्याह विश्वेति सर्वेषांशरीरैरयमेवशरीरीत्यर्थः ॥ ५ ॥ अस्यैवक्षेत्रज्ञत्वंसनिरुक्तमाह क्षेत्राणीति ॥ ६ ॥ नन्वयमेवक्षेत्रज्ञश्चेदुक्तांतिगत्यागत्यादिकमस्यैवप्रसक्तमित्याशंक्याह नागतिरिति घटाकाशस्यैवाप्रतीतितोऽगत्यादिमत्त्वेपिवस्तुतो नैवास्ति अतो नैवसाक्षेया आत्मनिगतिरस्तीतिज्ञातव्यमित्यर्थः ॥ ७ ॥ कातर्हिगतिप्रतीतेर्गतिरित्याशंक्यानिर्वचनीयास्मिन्गतिप्रतीतिरित्याह चितयामीति गतेर्निर्वचनं सत्त्वेनासत्त्वेनवा दुर्निरूपं पुरुषं यथाज्ञानं श्रुतियुक्त्यनुभूतीरनतिक्रम्यवक्ष्यामि यतः सनातनं नित्यैकरूपं यद्विनानारूपं तदिदमित्यमेवेति दुर्निरूपमित्यर्थः ॥ ८ ॥ अस्यमहापुरुषत्वंनिर्वक्ति तस्येति पुरुषांतरसत्त्वे एकस्यमहत्त्वं न स्यात् समत्वात्पुरुषाणां ॥ ९ ॥ ननुक्लेशादिभिरपरामृष्टैश्वरइतियोगावदंतिसच्चमहानित्याशंक्यैकस्यैवोपाध्यावेशात्संसारस्तटस्थेश्वरस्य पूर्वमेव निरस्तत्वादित्याश

अशरीरः शरीरेषु सर्वेषु निसवत्यसौ ॥ वसन्नपिशरीरेषु न सलिप्यतिकर्मभिः ॥ ३ ॥ ममांतरात्मा तव च ये चान्ये देहसंज्ञिताः ॥ सर्वेषां साक्षिभूतो सौ न ग्राह्यः के न चित्कचित् ॥ ४ ॥ विश्वमूर्धा विश्वभुजो विश्वपादाक्षि नासिकः ॥ एकश्चरति क्षेत्रेषु स्वैरचारी यथा सुखं ॥ ५ ॥ क्षेत्राणि हि शरीराणि बीजं चापिशुभाशुभं ॥ तानिवेत्तिसयोगात्मा ततः क्षेत्रज्ञ उच्यते ॥ ६ ॥ नागतिर्न गतिस्तस्य ज्ञेया भूतेषु केनचित् ॥ सांख्येन विधिना चैव योगेन च यथाक्रमं ॥ ७ ॥ चितयामि गतिं चास्य न गतिं वेद्यि चोत्तरां ॥ यथाज्ञानं तु वक्ष्यामि पुरुषं तु सनातनं ॥ ८ ॥ तस्यैकत्वं महत्त्वं च सचैकः पुरुषः स्मृतः ॥ महापुरुषशब्दं सविभर्त्यैकः सनातनः ॥ ९ ॥ एको हुताशो बहुधा समिध्यते एकः सूर्यस्तपसो यो निरेका ॥ एको वायुर्वहुधा वातलोके महोदधिश्चांभसां यो निरेका ॥ पुरुषश्चैको निर्गुणो विश्वरूपस्तं निर्गुणं पुरुषं चाविशंति ॥ १० ॥ हित्वा गुणमयं सर्वं कर्म हित्वा शुभाशुभं ॥ उभे सत्यानृतेत्यक्ता एवं भवति निर्गुणः ॥ ११ ॥

येनाह एकइति आद्योदृष्टांत उपाधितादात्म्ये ज्ञेयः द्वितीयस्त्वौपाधिकधर्माणामुपहिते प्रतिबिंबे जलचांचल्यवत्प्रतीतावसंगित्वेऽप्युपाधिप्रकाशकत्वे च तपसः प्रकाशस्य श्रुतौ तु एक एवाग्निर्वहुधा समिद्ध एकः सूर्यो विश्वमनुप्रभूतः एकैवोषाः सर्वमिदं विभात्येकं वा इदं विबभूव सर्वमिति दृष्टांतत्रयं पृथगुक्तं सर्वेऽप्येकस्यानेकत्वे दृष्टांता एते वायुदृष्टांतोऽप्यसंगत्व एव समुद्रदृष्टांतस्तत्पत्तिलयस्थानत्वे इति विवेकः दृष्टांतानुक्ता दार्ष्टान्तिकमाहार्थेन पुरुषश्चेति निर्गुणोऽपि मायया विश्वरूपो भवति विश्वानि च रूपाणि तमेवाविशंति समुद्रादुद्भूता आपः समुद्रमिवेत्यर्थः ॥ १० ॥ कदा निर्गुणं पुरुषं विशंतीत्यत आह हित्वेति गुणमयं देहं द्रियाग्रहंकारांतं हित्वा तद्धानाश्च शुभाशुभं कर्म त्यक्त्वा ततः सत्यानृते सत्यमक्षरं जीवाख्यं अनृतं प्रधानं भोक्तारं भोग्यं च त्यक्त्वा तस्यैकः क्षरप्रधानममृताक्षरं हरः क्षरात्मानावीशते देव एक इति अमृतोक्षर इति वक्तव्ये अमृताक्षरमिति च्छांदस उवाच भावः ॥ ११ ॥

* इदं चाप्यविरुद्धं तत्र अनृतं च तदक्षरं चेति विषयपूर्वकं व्याख्यानात्